

НЕСТЕРЕНКО В.А.

ФОРМУВАННЯ ДОПОМІЖНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ

В статті розглядається система українських допоміжних органів, які створювалися німецькими військово-господарськими установами в північних і східних областях України в період окупації 1941-1943 рр. з метою більш ефективної експлуатації їх економічного потенціалу.

Останнім часом у вітчизняній історіографії з'явилися роботи, які висвітлюють процес формування та структуру органів, що діяли в економічній сфері в період німецької окупації України. Серед них слід назвати роботи І.Ветрова та І.Тарнавського¹. Проте не можна сказати, що ця проблема привертає належну увагу дослідників. Це пояснюється складністю аналізу, певною “сухістю” цієї теми, розпорошеністю, а часто і відсутністю архівних джерел. Незважаючи на сказане, на наш погляд, її актуальність обумовлена тим, що без дослідження структури допоміжних господарських органів неможливо об'єктивно оцінити роль і масштаби економічного колабораціонізму, використання окупантами радянського “досвіду” експлуатації тощо.

Метою даної статті є аналіз мережі допоміжних господарських органів, які формувалися німецькими військово-господарськими установами для більш успішної експлуатації промислового та сільськогосподарського потенціалу східних і північних областей України.

Поряд із системою адміністративних українських органів, створюваних переважно комендатурами, німецькі господарські установи розгорнули власну мережу українських допоміжних господарських органів. У “Зеленій течії” Герінга давалися настанови домагатися співпраці з радянськими керівниками, які залишилися на захопленій території. За допомогою закликів, плакатів, розпоряджень ставилося завдання змусити їх залишитися на посадах і шляхом погроз та покарань підтримувати їх відповідальність за приведення в дію виробництва².

Особливістю господарських органів стало те, що вони, на відміну від військово-адміністративних установ, використовували обласний рівень адміністративно-територіального поділу СРСР.

З початком окупації виникали так звані земельні управи. На них покладалося завдання управління сільськогосподарською сферою, яка, з огляду на плани німецького керівництва по перетворенню України в аграрно-сировинний додаток Рейху, мала першочергове значення. Управи мали трирівневу структуру: обласні, окружні та районні.

Харківська обласна земельна управа була створена згідно з постановою Харківської міськуправи від 1 грудня 1941 р. шляхом надання їй сільськогосподарському відділу функцій самостійної інституції. Головою призначено професора М.Ветухова.

Нестеренко Вадим Анатолійович - кандидат історичних наук, старший викладач Сумського державного університету.

Збереглося два варіанти проектів цієї постанови. У другому з них (у першому розділі) додано, що облземуправа безпосередньо підпорядкована сільськогосподарській конторі при німецькому командуванні³.

Вже 15 грудня професор Ветухов своїм наказом №1 призначив штат облземуправи: 1) загально-адміністративний відділ - 12 осіб; 2) економіко-статистичний відділ - 6; 3) бухгалтерія й ревізія - 7; 4) агрономічний - 9; 5) відділ тваринництва - 7; 6) технічний - 8; 7) відділ землевпорядкування - 4; 8) відділ селянських лісів - 2; 9) господарча частина з обслуговування приміщення - 7 осіб.

Серед функцій, виконуваних облземуправою на кінець березня 1942 р., поряд з роботами по відновленню сільського господарства, забезпеченню весняної сівби, поновленню тваринництва, тракторного парку МТС тощо, значилися більш притаманні районним управам: забезпечення роботи шляхів, лікарень, шкіл, зокрема сільськогосподарських, оподаткування селян⁴.

Організація обласної сільгоспуправи Ворошиловградської області почалася наприкінці липня 1942 р. Вже 1 серпня видані "*Тимчасове положення*" і "*Штатний розклад*" облземуправи. Відповідно до них спочатку управа складалася з шести секторів (у "*Тимчасовому положенні*" - п'ять). Очолював облземуправу головний агроном В.Бешлик. Йому допомагали: заступник, інспектор-агроном, агроном-інтенсивник, секретар-машиністка. Штат секторів: сектор радгоспів - старший агроном, два інженери-інспектори, секретар-машиністка; сектор МТС (відсутній у "*Тимчасовому положенні*") - старший інженер, два інженери-інспектори, секретар-машиністка; сектор тваринництва та ветеринарії - старший зоотехнік, зоотехнік з племсправи, завідуючий інкубаторною станцією, інспектор конярства, старший ветлікар, секретар-машиністка; сектор землевпорядкування та меліорації - старший землевпорядник, інспектор-землевпорядник, інженер-геодезист, меліоратор, лісовод, машиністка, кресляр; планово-фінансовий сектор - головний бухгалтер, фінансист-плановик, статистик, бухгалтер по МТС (машинно-тракторні станції), бухгалтер по радгоспах, бухгалтер господарської частини, завгосп, касир; сектор підсобних підприємств - старший інженер, механік по млинах, технолог шкірзаводів; десять осіб обслуговуючого персоналу⁵.

Але у процесі формування структура сільгоспуправи неодноразово змінювалась. В іншому документі - "*Схема управління в обласному сільгоспуправлінні на початку організації*", який відноситься до середини серпня того ж року, вказується на існування одинадцяти секторів. Крім уже названих, - статистична група, колгоспний, плодоовочевий, загальний відділ, а сектор тваринництва і ветеринарії поділений на два окремих. Зазначено також, що сектори МТС і радгоспів були перетворені на самостійні управління⁶.

Остаточно облземуправа Ворошиловградщини виглядала так: 1) ветеринарний сектор; 2) фінансовий; 3) загальний відділ; 4) статистична група; 5) сектор землевпорядкування; 6) колгоспів; 7) тваринництва; 8) підсобних підприємств⁷. Всього на початок січня 1943 р. тут разом з обслугою працювало 40 чоловік⁸.

Облсільгоспуправі Ворошиловграда підпорядковувались вісім окружних сільгоспуправ, у свою чергу останнім підлягали районні

сільгоспуправи. Вони поділялися на “агро-зооветдільниці”, очолювані дільничими агрономами, які безпосередньо керували роботою голів, агрономів, бригадирів колгоспів, радгоспів і приміських господарств⁹. Усього Ворошиловградська область поділялася на 111 агро-зооветдільниць¹⁰.

На Сумщині відповідна структура виникла на початку грудня 1941 р. У наказах вона іменувалася “Сумське українське обласне земельне управління” або “відділ”¹¹. Але вже з середини 1942 р. - “Українське сільськогосподарське допоміжне бюро по Сумській області”. Очолювали його дві посадові особи: начальник Кавцевич і головний агроном Настевич. Окружні і районні ланки були подібними до розглянутих вище. Окружна земуправа в Ромнах у своїх наказах іменувала себе “Роменське обласне сільськогосподарське бюро”, а Роменську округу “областю”¹². Можливо пояснення цьому в перекладі німецького слова “*gebit*”.

Сумщина поділялася на 9 округ¹³. Раніше, ніж на Луганщині, з метою встановлення безпосереднього догляду за всіма громадськими господарствами і хліборобськими спілками та поліпшення керівництва ними тут, за розпорядженням відділу сільського господарства Wi Kdo (господарського командування) від 29 травня 1942 р., райони були поділені на дільниці, що мали назву “опорних пунктів”. В середньому кожен включав від 8 до 12 громадських господарств або хліборобських спілок¹⁴. Наприклад, Лебединський район спочатку поділявся на 5 таких пунктів. До кожного входило від 13 до 15 громадських господарств. Потім розмір кожного зменшено і їх стало 8: Пристайлівський - 7 господарств; Курган-Озацький - 7; Лебединський (Михайлівський) - 8; Михайлівський (Межирич) - 9; Ворожб'янський - 12; Мало-Висторопський - 8; Рябушкинський - 8; Будильський - 11 господарств. Штат цих пунктів складався з німецького офіцера - “керівника опорного пункту” і службовців з місцевих жителів: старшого агронома, агронома (за потреби), перекладача, інструктора-бухгалтера і прибиральниці¹⁵.

Для контролю за діяльністю українських допоміжних органів було запроваджено такий порядок: будь-яке звернення в господарських питаннях, наприклад, до облземуправи, окружні і районні управи мали складати двома мовами, німецькою й українською, та обов'язково затвердити печаткою і підписом у німецького сільгоспуправителя (уповноваженого) відповідного рівня. Інакше розгляд питання міг затягнутися¹⁶.

Крім того, при відділах облземуправ створювалися контори по керівництву певними галузями. Так, при Харківській існували: по техвідділу - контора сільгоспостачання, облбази при конторі сільгоспостачання, контора МТМ (машинно-тракторні майстерні), контора МТС, контора нафтобази, контора сільелектро; по агровідділу - контора по заготівлі і збуту насіння, контора контролю насіння, контора сортування та сорто-випробовування; по відділу тваринництва - племконтора, контора пасічництва. Також були створені: бюро сільгоспкооперації - 3 особи; управління державними господарствами - 13; лісове управління - 5; управління цукрової промисловості - 5; молочно-масляної промисловості - 3; заготхудоби і м'ясної промисловості - 3; оргбюро споживспілки - 4; заготзерно - 3; їдальня - 2¹⁷.

З часом певні відділи земуправ разом з відповідними конторами виділялися у самостійні підрозділи, підпорядковані безпосередньо німецьким господарським органам. При цьому інколи використовувалась радянська система подібних закладів. Так, з 1 березня 1942 р. технічний відділ облземуправи Сум був виділений і переданий німецькому господарському командуванню. На його основі виникло Українське допоміжне бюро сільськогосподарської техніки. Керівництво ним взяв на себе зондерфюрер Бруно Вехштайн¹⁸. Бюро мало свої відділення в округах. З кінця вересня 1942 р. назва змінюється на “Сумське обласне управління МТС”, а з 1 жовтня проходить реорганізація: окружні бюро перетворено на вісім головних МТС. Головні МТС були об’єднані зі складами сільгоспостачання. Всі інші технічні підрозділи в округах (МТС, МТМ, сільелектро, нафтобази, автоколони тощо) підпорядковувались головним МТС і тільки через них могли звертатися до облуправління МТС¹⁹.

У Сумах на початку грудня 1941 р. була організована обласна контора “Заготхудоба”, яку очолив директор А.Сагайдаченко. Вона займалася обов’язковими м’ясопоставками селянських господарств і загальних дворів, а згідно з циркуляром №3 від 10 березня 1942 р. від облспоживспілки до неї перейшла справа заготівлі шкір і хутра. Для цього відновлено мережу районних контор “Заготхудоба” по всій області, але не в кожному районі, а за потребою. Наприклад, у Роменській окрузі діяло тільки дві бази. Всього на початок січня 1942 р. в Сумській області діяло 16 райконтор. Для затвердження їх керівництво було викликане у Суми 5 січня 1942 р.²⁰ Робота деяких з них почалася ще до організації облконтори. Наприклад, в Охтирці таку райконтору організувала міськуправа ще 14 жовтня 1941 р. А через тиждень її передали у розпорядження німецького сільгоспкомандування²¹.

При організації виникли проблеми, пов’язані з неузгодженістю дій німецьких органів. Так, згідно з доповідною запискою, поданою директором А.Сагайдачком до Сумського обласного сільгоспкомандування, протягом трьох місяців облконтора не могла добитися від Роменської райконтори виконання наказів через протидію Роменського округового німецького сільгоспкомандування, яке навіть двічі не приймало представників від облконтори і не відряджало директора та головного бухгалтера у Суми для їх затвердження.

Певний час, з січня до початку-середини квітня 1942 р., північні райони Сумщини та їх райконтори “Заготхудоба” були виведені з підпорядкування Сумської облконтори, а саме: Білопільський, Ульяновський, Путивльський, Середино-Будський, Есманський, Шалигінський, Шосткинський, Глухівський, Хільчанський. Потім їх повернули²². Можливо, це було пов’язано з планами ліквідувати Сумську область та намірами передати ці території до складу рейхскомісаріату “Україна”. У справі заготівлі “Заготхудоба” активно співпрацювала з обласною і районними земельними управами. Адже їх обов’язком було підрахувати поголів’я всієї худоби загальних і селянських господарств та визначати певний контингент великої рогатої худоби, свиней і птиці для подальшої здачі. Для більш чіткої організації роботи і подальшого вивезення тварин, організовано міжрайонні контори “Заготхудоба” по всіх восьми округах Сумщини²³.

Відновили свою діяльність також контори “Заготзерно”. Вони, як і “Заготхудоба”, займалися забезпеченням обов'язкових поставок державі громадськими і селянськими господарствами. Інфраструктури цих заготівельних організацій схожі. Сумську обласну контору з німецького боку очолював комісар-керівник Меркер, з українського - Велько.

В областях військової зони також діяли представництва організацій, які займалися заготівлею певного виду продукції. При цьому вони не мали свого обласного управління. Наприклад, з 1 січня 1942 р. у Ромнах на Сумщині утворено тютюново-насіenneву базу “Тютюнтрест” з центром у Києві. Її керівником призначено Д. Качура.

Діяли і міжобласні контори. Прикладом може слугувати Харківська обласна контора шовківництва, якій, крім господарств даного профілю Харківської області, підпорядковувались господарства п'яти районів Сумщини. У Барвінківському, Петрівському, Лозівському, Близнюківському, Сахновщанському районах Харківщини розводили тутового шовкопряда, а в Богодухівському, Валківському, Коломацькому, Краснокутському, Ново-Водолазівському Харківської та Тростянецькому, Сумському, Красно-пільському, Лебединському, Білопільському районах Сумської області - дубового. Крім того, Харківська контора мала економічні зв'язки з відповідною конторою у Полтаві²⁴.

З метою збільшення поставок державі відновлена і використана окупаційними властями також мережа споживчих товариств. З цього приводу існували спеціальні розпорядження рейхсміністра Розенберга від 28 травня і рейхскомісара Коха від 26 серпня 1942 р. Ними передбачалося створення Всеукраїнської кооперативної спілки з центром у Києві. На рівні областей створювались обласні спілки споживчих товариств. Майно споживчих товариств вважалось “*під опікою за дорученням німецької держави*”. На них покладалось завдання заготівлі у селян фруктів, овочів, меду, яєць, птиці, картоплі, утилю, шкір, хутра, лікарських рослин тощо. Поряд з цим декларувалося постачання сільського населення предметами широкого вжитку у формі преміювання.

Управління спілками ґрунтувалось на засадах демократичності. Керівними органами спілки були правління і збори уповноважених. Збори уповноважених облспоживспілки складалися з представників споживспілок нижчого рівня й інших товариств членів спілки. Збори уповноважених мали збиратися раз на рік або у важливих випадках позачергово на заклик правління. Збори обирали правління, яке здійснювало постійне керівництво. Наприкінці року правління складало перед зборами звіт. Його перевіряла і давала оцінку роботі ревізійна комісія, створювана зборами уповноважених. До комісії не могли входити члени правління і службовці спілки²⁵. Ця організація мала розгалужену мережу. Наприклад, Сумська обласна спілка споживчих товариств станом на 1 січня 1943 р. включала 385 сільських споживчих товариств²⁶. Ще одним окремим підрозділом української допоміжної сільгосп-адміністрації у Сумській області стало Сумське обласне управління державними маєтками (переважно колишні радгоспи). В його віданні перебувало 37 державних маєтків (у 1943 р. - 39). 1 липня 1942 р. його підпорядкували Головному управлінню держмаєтків у Києві²⁷.

На Луганщині організація відповідної установи почалася в середині серпня 1942 р. під назвою “Обласний трест держмаєтків”²⁸. Призначений управляючим тресту Давидов розробив “Положення про роботу Обласного тресту держмаєтків по Ворошиловградській області”, яке 19 серпня затвердив комендант області майор Шнайдер. В першому розділі цього документа сказано, що облтрест є відділом обласної сільгоспокомендатури Ворошиловградської області й усі свої розпорядження земуправам і радгоспам зобов’язаний попередньо узгоджувати з нею. Трест призначав управляючих держмаєтками і затверджував їх штати. При цьому головний агроном відповідав за політичну надійність призначених у трест людей і, разом з обласним агрономом облземуправи, за районних агрономів. Ті, в свою чергу, відповідали за робітників і службовців своїх земельних управ.

Управляючий держмаєтком ніс повну відповідальність за своєчасне і якісне виконання планових завдань і його розпорядження були обов’язковими для підлеглих. Ніхто, крім нього, не мав права давати вказівки робітникам держмаєтку²⁹.

Наприкінці вересня 1942 р. відбулася реорганізація тресту. Замість попереднього “Положення” від 19 серпня затверджено нове - від 15 вересня, яке суттєво відрізнялося. Змінилася його назва на “Обласне управління державними маєтками”. У першому розділі йшлося про його підпорядкування Головному управлінню держмаєтками при імперському комісаріаті для України³⁰. Отже, облуправління держмаєтками були виведені з-під підпорядкування місцевих господарських інстанцій і передані управлінню в рейхскомісаріаті. При цьому їх взаємодія з земельними управами припинялася.

Самостійною інстанцією було “Сумське обласне управління лісами”. 27 листопада 1941 р. згідно з розпорядженням німецького господарського управління Харкова всі ліси Сумської області з їхніми підприємствами, живим і мертвим реманентом оголошувалися власністю німецької держави. Їх управителем призначено доктора Золотова³¹. Структура лісництв не відповідала поділу на райони: на початок січня 1942 р. нараховувалось 50 лісництв, об’єднаних у 10 головних лісництв; пізніше - 62 лісництва, об’єднаних у 12 головних³².

Серед службовців нижчих ланок розповсюджувалися чутки, що діяльність цього обласного управління могла бути припинена взагалі. 5 березня 1942 р. головний лісничий Охтирського головлісництва Дрюченко повідомляв старшому лісничому Охтирського лісгоспу про підпорядкування з 27 грудня 1941 р. Харківському лісовому управлінню і стверджував: “Щодо Сумського Обласного управління, то в зв’язку зі скасуванням Сумської області, існування Сумського облуправління повинно бути закінчено”³³. З Шостки директору Золотову доповідали, що 3 лютого з Чернігова одержано розпорядження про утворення там лісового управління на Чернігівську і Сумську області³⁴. Сумське обллісоуправління, в свою чергу, надсилало скарги до господарської інспекції Сум про те, що українські лісоуправління не тільки Чернігова, але й Харкова віддають йому розпорядження. Проте всі питання були зняті розпорядженням №1 від 25 березня 1942 р., згідно з яким “Українська лісова інспекція Сум” разом з усіма лісництвами, лісопильними

заводами, деревообробними підприємствами підпо-рядковується новоутвореній групі “*Ліс і господарство*” господарської інспекції (Wi Kdo) Сум³⁵. Ця галузь була настільки важливою, що її працівників заборонялося відправляти до Німеччини³⁶.

В областях за потребою організовувались і спеціалізовані контори. На Луганщині при облсільгоспуправлінні діяла обласна гідротехнічна меліоративна контора, штат якої налічував 25 осіб³⁷. Там же у жовтні 1942 р. з метою покращення виробництва насіння організовано облконтору “*Держсортфонд*”, очолювану управляючим П.Лебедєвим. Вона мала три заготівельні пункти: Ворошиловградський, Старобільський, Сватівський³⁸.

Для керівництва вугільною промисловістю Донбасу були створені нові управлінські структури. У Сталіно розташовувалося “*Головне управління вугільної промисловості Сходу*” та гірничо-металургійне товариство “*Ост*”, під керівництвом яких перебували шахти і заводи регіону. Очолював товариство віце-шеф генерал Віннакер. Експлуатацією галузі також займалася “*Контора Донецької та української кам'яно-вугільної промисловості*”.

На основі колишніх комбінатів створювалися гірничі управління, наприклад, у Сталінській області на базі комбінату “*Сталінвугілля*”. Пізніше таке ж було створене й у Ворошиловградській області. Замість колишніх трестів утворені дирекції. Дрібні шахти об'єднані у шахтоуправління. Великі шахти підпорядковувалися безпосередньо дирекціям.

Керівництво вугільної промисловості перебувало в руках німецьких чиновників. Дирекції і шахтоуправління очолювали німецькі управляючі - зондерфюрери. На шахтах кожною дільницею керував начальник, змінами - десятники. За роботу бригад відповідали артільники. До складу керівництва, особливо на нижчі управлінські посади, залучалися місцеві фахівці³⁹.

Подібна схема управління була притаманна всім галузям промисловості. Головний нагляд за підприємством здійснював німецький керівник або його заступник. Він мав скеровувати свою діяльність на збереження, збільшення виробництва та виробничих сил, покращення обладнання, поповнення штату працівників і, навіть, на заповнення їх вільного від роботи часу культурними розвагами.

Призначався також директор або управляючий з місцевого населення. Він відповідав перед німецьким керівником за проведення всіх визначених ним заходів, мав вказувати на всі виявлені недоліки як особа, знайома з місцевими умовами.

Крім того, на допомогу керівнику підприємства призначався виробничий староста, завдання якого полягало у створенні атмосфери “*довіри*” на підприємстві, нагляді за виконанням наказів, поданні керівнику пропозицій та прохань від працівників. Конкретно до його компетенції відносилось: ведення пропаганди серед працівників та нагляд за ними, збереження чистоти та порядку у медпункті, попередження нещасних випадків, нагляд за заводською кухнею, розподіл премій та дефіцитних товарів, організація дитсадків тощо. При цьому він не мав права робити самостійні розпорядження⁴⁰.

Отже, німецькі військово-господарські установи формували власний апарат українських допоміжних органів, активно залучаючи місцевих фахівців.

Ці органи були покликані зробити економічну експлуатацію окупованих регіонів України більш ефективною. Широко використовувався досвід радянської влади. Установи, які діяли у довоєнний час, активно функціонували і в умовах німецької окупації.

¹Ветров І.Г. Економічна експансія третього рейху в Україні. - К.: Червона хвиля, 2000. - 232 с.; Тарнавський І.С. Німецько-фашистський окупаційний режим в Донбасі (1941-1943 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький державний ун-т. - Донецьк, 1999. - 220 с.

²Виноградов С.В. Діяльність патріотичних сил по антифашистському вихованню населення окупованої території України (1941-1944 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський ун-т ім. Т.Г.Шевченка. - К., 1994. - С.34.

³Державний архів Харківської області (далі - ДАХО). - Ф.Р-2985. - Оп.2. - Спр.1. - Арк.1, 3.

⁴Там само. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.7-9.

⁵Державний архів Луганської області (далі - ДАЛО). - Ф.Р-1318. - Оп.1. - Спр.15. - Арк.49-51.

⁶Там само. - Оп.2. - Спр.1. - Арк.19.

⁷Там само. - Арк.20.

⁸Там само. - Оп.1. - Спр.15. - Арк.33.

⁹Там само. - Оп.2. - Спр.1. - Арк.2.

¹⁰Там само. - Спр.3. - Арк.36.

¹¹Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.Р-1947. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.1, 11.

¹²Там само. - Ф.Р-2843. - Оп.1. - Спр.237. - Арк.20.

¹³Там само. - Ф.Р-2171. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.126.

¹⁴Там само. - Ф.Р-2169. - Оп.2. - Спр.1. - Арк.24.

¹⁵Там само. - Ф.Р-1947. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.31-33.

¹⁶Там само. - Арк.47.

¹⁷ДАХО. - Ф.Р-2985. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.3-6.

¹⁸ДАСО. - Ф.Р-2799. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.1.

¹⁹Там само. - Ф.Р-1945. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.11, 16, 28.

²⁰Там само. - Ф.Р-1856. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.5, 6, 12; Спр.4. - Арк.70.

²¹Там само. - Арк.2.

²²Там само. - Спр.4. - Арк.73, 97.

²³Там само. - Арк.29-30.

²⁴ДАХО. - Ф.Р-3080. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.132.

²⁵ДАСО. - Ф.Р-1855. - Оп.1. - Спр.27. - Арк.26-29.

²⁶Там само. - Спр.35. - Арк.13-18.

²⁷Там само. - Ф.Р-2943. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.5.

²⁸ДАЛО. - Ф.Р-1318. - Оп.2. - Спр.8. - Арк.1.

²⁹Там само. - Спр.69. - Арк.1-6.

³⁰Там само. - Арк.15-20.

³¹ДАСО. - Ф.Р-1926. - Оп.1. - Спр.6. - Арк.1.

³²Там само. - Ф.Р-1903. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.19, 65.

³³Там само. - Ф.Р-1926. - Оп.1. - Спр.6. - Арк.5.

³⁴Там само. - Ф.Р-2136. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.26.

³⁵Там само. - Ф.Р-2015. - Оп.1. - Спр.7. - Арк.36, 43.

³⁶Там само. - Ф.Р-1926. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.64.

³⁷ДАЛО. - Ф.Р-1318. - Оп.1. - Спр.7. - Арк.57.

³⁸Там само. - Спр.1. - Арк.44.

³⁹Тарнавський І.С. Вказ. праця. - С.34-35.

⁴⁰ДАСО. - Ф.Р-2842. - Оп.1. - Спр.20. - Арк.147-148.

The article deals with the system of Ukrainian auxiliary bodies which were created by German military-economical establishments in Northern and Eastern regions of Ukraine during the period of occupation (1941-1943) with the aim to make the methods of exploitation of their economic potential more effective.

Отримано 5.12.2005.